

אוצר החכמה

מאת

בשבילי הניסים

1234567

1234567

אוצר החכמה

1234567

סימן א

הדלקת נר חנוכה, אם תקנוה מיד לשנה אחרת או לאחר כמה שנים

1234567

שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס.

ויש לחקור בכוונת הרמב"ם דחכמים שבאותו דור תקנו הדלקת הנרות, האם תקנוהו מיד לשנה אחרת שבו קבעום בהלל והודאה, או שרק לאחר כמה שנים התקינו כן שהיו צריכים לפרסם את הנס לדורות הבאים.

הלכות חנוכה אחר הלכות מגילה הוא משום דמגילה הוא מדברי קבלה, ועוד דמפורים למדו הרבה הלכות חנוכה, וכמו שכ' הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"ג) "וימים אלו הן הנקראין חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים, והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה". ולכן הקדים הרמב"ם הלכות מגילה להלכות חנוכה.

יחקור בדברי הרמב"ם שבהנים שבאותו הדור תיקנו הדלקת נרות חנוכה, אם תיקנו כן מיד לשנה אחרת או לאחר כמה שנים

א. כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"א-ג' א') "בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל, וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום כ"ה בחדש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, והדליקו ממנו שמונה ימים. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו

א ובקונטרס מעט צרי הנדפס בסוף ספר ישועות מלכו, כתב דהרמב"ם סידר הלכות חנוכה אחר הלכות מגילה, והמחבר בשו"ע סידר הלכות חנוכה ואח"כ הלכות מגילה, כי הרמב"ם לפי חשיבותן מנאן ועל ידי זה סידר שביתת עשור קודם חמץ ומצה, ובשו"ע לפי סדר החדשים סדרן, ולכן סידר את הלכות יוה"כ אחר הלכות ר"ה. ע"כ. ועוד יש לומר דהטעם דהרמב"ם סידר את

יוביח מדברי הגמ' ומדרשים, דלא
נתקנה הדלקת נרות חנוכה באותה
שעה אלא לאחר כמה שנים

ב. והנה מכמה מקומות משמע דמצות
הדלקת נר חנוכה לא נתקנה
בשעת חנוכת בית חשמונאי, אלא בזמן
מאוחר יותר. והוא דאמרינן בגמ' (שבת
כא:): "כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל
השמיים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית
חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא
פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו
של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא
יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו
שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו
ימים טובים בהלל והודאה".

מדברי הברייתא חזינן דלא תיקנו אותם
אלא "בהלל והודאה", ולא הוזכר
כלל שקבעום לענין הדלקת נרות.

ב וכבר הרגיש בזה הרא"ם בחיבורו על הסמ"ג
הלכות חנוכה כו. והובאו דבריו בב"ח סי' תרע"א
וע"ע מזה לקמן.

ג מובא באוצר המדרשים עמוד קפ"ה, והובא
בבית המדרש חדר א' וב"נר מצוה", וביוצרות
לשבת חנוכה נרמז כמה פעמים דברים המובאים
במדרש זה.

ד וכן יש להעיר גמי מספר החשמונאים (א' ד'
נ"ב נ"ח) שכתוב "ויקים יהודה ואחיו וכל קהל
ישראל להיות ימי חנוכת המזבח נעשים במועד
שנה בשנה ימים שמונה מיום חמשה ועשרים
לחדש כסלו בשמחה וגיל". ושם אין מכאן
ראיה שהרי לא הוזכר כאן אפי' אמירת ההלל.
וכן הוא ביוסיפון בקדמוניות היהודים (י"ב
ד' ז'), שכ' "ויהודה חגג עם בני עירו את חידוש
הקרבנות בבית המקדש במשך שמונה ימים, ולא
הנית שום צורה של שמחה עד שחקקו חוק
לדורות אחריהם לחוג את חידוש העבודה

וכן יש לדייק גמי מדברי המדרש, "ועל
הצלתם ונס האסיך ההוא קבלו
וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם להיות
עושים את שמונת ימי חנוכה בהלל
ובהודאה בכל שנה ושנה וזכרם לא יסוף
מזרעם". ולא הזכירו כלל ענין הדלקת
נר חנוכה.

יוביח עוד מנוסח על הנסים ומעוז
צור ישועתי, דלא נתקנה הדלקת
נרות חנוכה באותה שעה אלא
לאחר כמה שנים

ג. וכן יש לדייק כן מנוסח תפילת "על
הניסים" שנתקנה ע"י יוחנן כהן
גדול^ה וכמו שאנו אומרים שם, "וקבעו
שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל
לשמך הגדול", ולא הזכירו כלום שקבעו
שמונת ימים אלו להדלקת הנרות", וכן

במקדש במשך שמונה ימים, ומאותו זמן ועד
היום הננו חוגגים את החג". ובחשמונאים (א'
פ"ד), "ויצו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג
את חנכת המזבח ביום חמשה ועשרים לחדש
כסלו שמונת ימים מדי שנה בשנה, בהלל ובתודה
לה". ולא הזכירו כלל את תקנת הדלקת נרות
חנוכה.

ה כלבו סי' קכ"ב דין גימטריאות ונוטריקון "בעל
הניסים דחנוכה יש קכ"ד תיבות כמנין יוחנן
שתקנו". אבל זה באמת פלא, דאף מתתיהו בנו
לא האריך ימים כ"כ ונפטר לפני נס הנצחון,
וא"כ האין תקנוהו יוחנן כה"ג. וראה מה
שמצאתי עוד בהגהות מרדכי שמרמז בפסוק
"ויהי מקץ שנתיים", שהוא הקריאה של חנוכה
"ויבעת יוחנן הכהן יוונים מ'בית ק'דשנו,
צ'ונו ש'נדליק נ'רות ת'מניא י'ומי מ'חנוכה".
וכע"ז במדבר קדמות לחיד"א בשם ספר רבנו
אפרים כת"י "וכאשר יוחנן השמיד וכו'". הרי

פרסומא ניסא לאותם שראו את הנס בעיניהם¹, ורק לאחר כמה שנים רצו להודיע את הנס לדורות הבאים ותקנו מצות הדלקת נר חנוכה².

יוביח מדברי הקדמונים דמיד לשנה
אחרת תקנו הדלקת הנרות, ויקשה
מכל המקומות שלא הזכירוהו

ד. אמנם בדברי הקדמונים מצאנו דמצות הדלקת נר חנוכה נתקנה מיד בזמן שנעשה להם הנס, ולשנה אחרת

ה"א-ג") "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים³". הרי דמדברי הרמב"ם מוכח דס"ל דבזמן הבית כבר התקינו מצות הדלקת הנרות. וכ"כ בכוזרי מאמר ג' אות ל"ט "נתחייבנו במצוות מגלה ופורים ובמצות חנכה ויכלנו לברך וצונו, כי אלו נולדו דיננו אלה אחרי הגלות, לא היו נקראים מצוות ולא היו מחייבים אותנו בברכה". ועוד דמי עמד ותיקן תקנה זו אחר החורבן, ואת"ל שרבי יוחנן בן זכאי הוא שתיקנה וכפי שמצאנו שאר תקנות שתיקן משום זכר למקדש, אדרבא מזה דלא הוזכר כלל בין תקנותיו ע"כ שלא תיקנו כלל. אלא דמ"מ היה אפשר לומר כדרכו שעיקר התקנה היתה כבר אז בימי הבית, אלא שנדחתה לפי שעה, שראו שאין בזה צורך כל זמן שהבית קיים ומדליקים נרות במקדש. ולפי"ז יתיישב נמי מה ששייך בזה פלוגתא בין ב"ש לב"ה, דלפי פשוטו אין מוכן שהרי זה עתה נתקנה תקנה זו וכבר אין יודעים כיצד נתקנה אם פוחת והולך או מוסיף והולך. אך לפי זה אתא שפיר, דכיון שנתקנה התקנה ולא באה לכלל מעשה, לכן לאחר זמן כשבאו לקיים את התקנה נחלקו ב"ש וב"ה כיצד נתקנה התקנה.

אלא דמ"מ כל הדבר תמוה מאד, וכי נימא שתקנו תקנה ללאחר החורבן, דהיינו שהיו מצפין

יש לדייקי מלשון הזמר "מעוז צור" דאמרינן "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", הרי דעיקר מה שקבעו היה רק "שיר ורננים" ולא הדלקת נרות.

מכל הלין יש משמעות ברורה דמצות הדלקת נר חנוכה לא נתקנה מיד באותו זמן שבו נעשה הנס, אלא בזמן מאוחר יותר.

והטעם בכל זה נראה דכל עיקרו של הדלקת נר חנוכה הוא בשביל פרסומא ניסא, ולא הצריכו לעשות

שנקטו שיוחנן הוא שהשמיד את היונים. ו מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך שליט"א, ח"ו סי' פ"ט.

ז כן נקט בספר חסדי אבות (נדפס בסוף הספר יכין דעת לזקנו רבי ישראל יהושע מקוטנא) סי' י"ז עיי"ש באריכות מה שמתרץ בזה את דברי הרמב"ם.

ח וכן נקט במועדים וזמנים שם בתחילת דבריו. אלא דהוא מפרש בזה טעם אחר והוא, דבזמן שבית המקדש היה קיים והיו מדליקים נרות במנורה עצמה, לא היו צריכים לעשות זכר לנס, דהמנורה עצמה היתה מזכרת נס שנעשה בה, ורק לאחר שנחרב הבית וגלה כבוד מארצנו אז תיקנו כדי שלא ישתכח הנס, ידליק כל אחד ואחד נרות חנוכה. הרי דלשיטתו צריך לומר דכל ימי בית שני לא היו מדליקין נרות חנוכה. והנה מלבד דסברתו צ"ע דהיאך המנורה עצמה מזכרת נס שנעשה בה, דמנא ידעו מזה כלל שהיונים טמאו את השמנים שבהיכל, ועוד דשמא באמת הדליקו בטומאה, משום דטומאה הותרה בציבור, או שבאמת לא הדליקו כלל, והמתינו ולא הדליקו עד שבא להם שמן טהור. אלא דבכל אופן כל דבריו ליתא, דבהדיא מצאנו בדברי הראשונים דבזמן הבית כבר הדליקו נרות, והוא ממה שכ' הרמב"ם בספה"מ (ריש שורש א') "וימנה נר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני", וכן כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג

בטלה, אף מצותה נמי בטלה, וכדאמרין הכא אמר רב יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה, כלומר ואי איהי בטלה אף מצותה בטלה, והילכך לא מבטלינן איהי כי היכי דלא תבטל מצותה ואמרין תו ותבטל איהי ותבטל מצותה, דאלמא אי אפשר דתבטל איהי ולא תבטל מצותה, דאם איתא לימא ליה ותבטל איהי ולא תבטל מצותה. וע"כ דשיטת התוס' הוא דכוונת הגמ' ותבטל מצותה היינו הלל והודאה, דזה א"א לחלק בין עצם היום למצות הלל והודאה ולא דמי להדלקת הנר. הרי דמ"מ ליכא ראייה שהדלקת הנר היה אף קודם לחורבן.

אבל האמת דדברי התוס' א"ש אפי' דקאי על הדלקת נרות, והוא דקו' התוס' היה על המקשן שבא להוכיח שלא בטלה מגילת תענית אמאי הביא הא דירד ורחץ ר"א, ולא הביא מתני' דמדליקין נרות, ע"ז מתרץ התוס' דהמקשן לא היה יכול להקשות ממתני', דדילמא אי"ז אלא לזכר בעלמא, אבל לעולם בטלה מגילת תענית ואפשר להתענות בהון, ולכן הקשה רק מברייתא דהתם תזינן דירד ר"א ורחץ הרי דר"א לא התענה מלכתחילה וע"כ צריך לפרש הטעם בזה משום דלא בטלה מגילת תענית. ומאן דדחי לה הוא חידש שא"א לחלק בין מצות הדלקת הנרות לבין דלא להתענות בהן, וא"א להקשות על המקשן למה לא שאל לפי דעת התרצן. ואדרכה דברי הרשב"א צריכין ביאור, דשפיר יש לומר שאין זה אלא דעת התרצן.

היוצא מדברינו דפשטא דמילתא הוא, דבזמן בית שני כבר היו מדליקין הנרות, ודלא כמו שכ' במועדים וזמנים.

ועיין עוד שם במועדים וזמנים חלק ב' ס' קמ"ט הערה א' אחר שראה את דברי המגילת אנטיוכוס שקבלו על עצמם את הדלקת הנרות, הרי דתיקנו נרות לזכר הנס, זה היה רק במקום התקבצות ציבור כגון בתי כנסיות ואספות של רבים וכו' ולא תיקנו חובה אקרקפתא דגברא שכל אחד ידליק על פתח ביתו, שזה נקבע רק אחר החורבן על ידי חז"ל. ועיין עוד בספר שמן למאור שביאר זאת בארוכה. ולפי דרכו זה הרי שרוב הקושיות יסורו מדרכו.

לחורבן ביהמ"ק ומתקנין תקנה מיד ללאחר חורבנה.

ועוד דמדברי רש"י נמי משמע בהדיא דבזמן הבית היו מדליקין הנרות, והוא ממאי דאמרין בגמ' (ר"ה יח:): "איתמר רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי לא בטלה מגילת תענית וכו', מתיב רב כהנא מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד רבי אליעזר ורחץ ורבי יהושע וסיפר ואמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם, אמר רב יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה, אמר ליה אביי ותיבטיל איהי ותיבטיל מצותה, אלא אמר רב יוסף שאני חנוכה דמיפרסם ניסא", ופי' רש"י דמפרסם ניסא, כבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצות והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו. הרי שבשעת שלום, דהיינו בזמן הבית היה כבר מפורסם מצותו והחזיקו בו בשל תורה, ממילא אחר החורבן שאינו זמן שלום לא היו יכולים לבטלו.

הרי לנו מדברי רש"י דאף בזמן הבית כבר היה מפורסם מצותו, דהיינו הדלקת הנרות. ואין לדחות ראייה זו ולומר "שנהגו בו המצות" לא קאי על הדלקת הנר אלא על איסור ההספד ועל אמירת ההלל והודאה, וזה מה שהיתה הגמ' רוצה לבטל משום שאינו זמן שלום. דהרי אין זה משמע מפשטות לשון הגמ', וכ"ה בהדיא ברשב"א שם דקאי על הדלקת נרות חנוכה. ועוד דא"כ יצא דעל הראשונים אנו מצטערים לבטלם אחר החורבן אי לאו משום דמפרסם ניסא, דהשתא אנו באים אף להוסיף מצות הדלקת נר חנוכה.

אבל האמת דמדברי התוס' (ר"ה שם ד"ה וירד) משמע דדברי הגמ' לא קאי על מצות הדלקת נ"ח, והוא שהק' אמאי דהגמ' מוכיחה מהברייתא ולא מהמשנה, דהשלוחים יוצאים על כסליו מפני חנוכה ואיירי לאחר החורבן, כדאי' שם בהדיא במתני'. וכ' התוס' דמהתם לא הוה ליה לאקשוויי, דלעולם לא חשיב יו"ט ואפילו הכי מדליקין נרות זכר לנס. הרי דממה שמדליקין נרות בלבד אין ראייה שהוא יו"ט. ותמה הרשב"א על התוס' "דאם איתא דאיהי

כשתקנו את ההלל והודאה תקנו גם מצות הדלקת נר חנוכה. והוא דכבר כתב הריא"ז (שבת כא:), "לשנה אחרת קבעום ועשאו שמונה ימים שאומרים בהן את ההלל ומודים על הנס בהדלקת הנרות, ומזכירין אותו בתפילה". הרי לנו בהדיא דבשנה אחרת מיד כבר תקנו את ההלל בתפילה, וההודאה "בהדלקת הנרות". וכן נקט הרא"ם (בחידושו על הסמ"ג, חנוכה) וכתב "דלפי הגירסא דקבעום ועשאו, קבעום קאי אהדלקה דלעיל", ועשאו קאי אהלל והודאה, אבל לספרים שלא כתוב בהן אלא קבעום לבד קשיא ממה שלא הזכיר ההדלקה שהוא העיקר".

ובדבריהם הוא בהדיא במגילת בני חשמונאי (פ' ע"ד, שכתבום בני חשמונאי או זקני בית שמאי והלל יא) דכתיב ביה, "על כן קיימו בני חשמונאי

הדין קיימא ואסרו הדין אסרא אינן ובני ישראל כולהן להודעא לבני ישראל למעבד הדין תמניא יומין חדא ויקר כיומי מועדיא דכתיבין באורייתא "לאדלקא בהון" להודעא למן די ייתי בתריהון ארי עבד להון א-לההון פרקנא י' מן שמיא בהון לא למספד ולא למגזר צומא וכל גבר דיהי עלוהי נדרא ישלמנה"י. הרי לנו במגילת בית חשמונאי דמיד באותו זמן שנתקן כל ענין חנוכה, נתקן נמי מצות הדלקת הנרות י".

אלא דהשתא דאטינא להכא דמיד באותה שעה התקינו גם מצות הדלקת נר חנוכה הרי הוא דבר תמוה אמאי לא נזכר מצות הדלקת נר חנוכה בדברי הבריייתא המובא בגמ', והרי כל כי האי מילתא הוה ליה להשמיע לנו, וכן קשה משאר כל המקומות שהוזכרנו לעיל שלא הוזכר כלל ענין הדלקת נר חנוכה י".

שנת שי"ז, תרגמוהו "ולהודיע אשר עשה להם אלקי השמים ניצוחים". יג ושמא רמז יש כאן מה שנוהגים לתת צדקה בחנוכה (עי' במשנה ברורה סי' תר"ע נוהגין העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ויש טעם לזה), שהוא כדי לשלם בזה כל נדרי הצדקה. יד אלא דכבר הוכח דהפסוקים האחרונים שבמגילת בית חשמונאי ע"כ לאו בית חשמונאי כתבם, שכ' שם בפסוק ע"ב "ויקבלו המלכות בני חשמונאי ובני בניהם מהעת הזאת ועד חרבן בית אלקים מאתם ושש שנים". וזה ודאי דלאו בני חשמונאי עצמם כתבום. אמנם עדיין אפשר דזקני ב"ש וב"ה כתבום. וזו ובמנחת ברוך (או"ח סי' ק"ט ענף ג') האריך לחדש בזה דבר נפלא, והוא שהחשמונאים שבאותו הדור עוד טרם שמצאו הפך נעשה להם נס בשמן, וכבר קבעו ימים אלו ליו"ט, משום חנוכת הבית שהיה להם אז, וכמו שעשה שלמה בבית ראשון ועזרא בבית שני, ותיקנו לכל ישראל

זו דהיינו קבעום את מה שהוזכר בכל הסוגיות דלעיל. אבל האמת דדבר זה הוא צריך עיון, דהרי הלשון קבעום ועשאו הוא מלשון המגילת תענית. ובמגילת תענית לא הוזכר לעיל מינה כלל ענין הדלקת נרות.

י ור' סעדיה גאון בספר הגלוי כתב וז"ל "ספר בני חשמונאי כתבוהו בני מתתיה יהודה שמעון יוחנן יונתן ואליעזר" ובדבריו (עמוד ק"ג) כתב "שהוא דומה לספר דניאל הכתובה בלשון הכשדים ושהיא מפוסקת לפסוקים כספרי תנ"ך, והיא מוטעמת בטעמים כספרי המקרא אף על פי שאינו מכ"ד ספרי קודש".

יא כן כתב הבעל הלכות גדולות דף קמ"א ע"ד וז"ל, "זקני בית הלל ושמאי כתבו מגילת בית חשמונאי, ועד עכשיו לא עלה לדורות עד שיעמוד כהן לאורים ותומים. והם כתבו מגילת תענית בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקר". יב ובתרגום ללה"ק שנדפסה לראשונה במנטובה

יחדש^{החודש} דלא הוזכר הדלקת נר
חנוכה משום דברים שבעל פה
אי אתה רשאי לאומרם בכתב,^{אוצר החכמה}
ומגילת תענית נכתבה קודם זמן
המשנה^{המקור}

ה. וכדי ליישב הא מילתא נאמר בזה
דבר חידוש, והוא דלעולם
אף לדברי הברייתא שהיא ממגילת
תענית כבר נתקנה מצות הדלקת נר
חנוכה מיד בשעה שתיקנו את ההלל
והודאה, אלא דהטעם שלא הוזכרה כלל
בתוך דברי הברייתא, הוא משום
שבאותה שעה שנכתבה מגילת תענית
עדיין לא היו כותבים את ההלכות כלל,
משום דהוה דברים שבעל פה, ודברים
שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב
(גיטין ס:). וכן אמרין בגמ' (שבת יג:)
"תנו רבנן מי כתב מגילת תענית, אמרו
חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין

את הצרות". ופי' רש"י "לפי ששאר
כל משנה וברייתא לא היו כתובין דאסור
לכתבם, וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים
האסורים. בתענית לכך נקרא מגלה^{המקור}
שכתוב במגלת ספר^{המקור}".

ומעתה יש לומר שדוקא דברים
הקשורים למגילת תענית
עצמו ממש התירו לעצמם לכתוב, אבל
לא שאר דינים ומנהגים שיש באותם
הימים, שכן על כל אלו עדיין חל
האיסור של דברים שבע"פ אי אתה
רשאי לאומרם בכתב. ולכך לא נזכר
במגילת תענית אלא שבימים אלו אין
להתענות, וצריך לומר הלל והודאה דזהו
הדבר המסמל את היו"ט והסיבה שלא
יתענו בו, אבל מצות הדלקת הנר לא
הוזכרה, משום שעדיין לא הותר לכתוב
שאר דינים.

לתקן להדליק נר בכל גבול ישראל, וכי בימי
שלמה או בימי עזרא כשחנכו הבית גם תיקנו
שידליקו נרות בגבולים, וכי יש שייכות בין
חנוכת הבית להדלקת הנרות בגבולים. ושמא
עשו כן בשביל להראות המרד ביונים ולכן
הדליקו נרות בבתיהם בשביל הנצחון בלבד.
וזו וכן הוא ברש"י עירובין סב: ד"ה כגון, שכתב
דלהכי נקט מגילת תענית. ובא לפרש כאן לשון
"מגילת", ולא כתוב "בספר" תענית. משום
דבאותה שעה היה אסור לכתוב שום ספר, ולכן
היה נקרא "מגילה", כשאר מגילות שניתנו
ליכתב. ועיין עוד ברש"י שבת ו: ד"ה מגילת
סתר, שהסתירה מפני שלא ניתנה ליכתב,
וכששומעין דברי יחיד חדשים שאינן נשנין בבית
המדרש, וכותבין אותן שלא ישתכחו, מסתירין
את המגילה.

שבימים אלו שמחנכים בהם הבית, יכבדו את ה'
באורים וידליקו כל אחד ואחד נרות, ואחר זאת
נעשה להם נס ומצאו פך שמן והדליקו ממנו ח'
ימים, ואף שלא היו צריכים לנס משום דטומאה
הותרה בציבור, ואף אם היו צריכין עדיין לא
היה להם לעשות לזה זכר, שהרי בית המקדש
היה מקום מלומד בנסים, מ"מ במיוחד נעשה
להם נס שיהיה בזה גילוי דעת ששש ושמה
הקב"ה בנרות שהדליקו לכבוד חנוכת הבית.
וכיון שראו זאת הסנהדרין התקינו לשנה אחרת
שבכל שנה ושנה ידליקו הנרות כפי שעשו בשנה
הקודמת, ונמצא דהיה ב' תקנות הראשונה באותה
שנה, והשניה לדורות, עיי"ש שייסד כל דבריו
בהרחבה ובאריכות נפלאה, ומדייק כן מלשון
המגילת תענית.
אמנם יש לעיין בדבריו דמה ראו בפעם הזאת

מוסיף להקשות מלשון על הנסים ומעוז צור ישועתי דלית ביה איסור דדברים שבעל פה, ושרבינו הקדוש סידר חלק הלשון הקודש שבמגילת תענית

ו. אלא דעדיין יש לדון בהאי תירוצא, דהניחא דלא כתיב הדלקת הנרות במגילת תענית עצמו, משום דדברים שבעל פה, אבל בלשון על הנסים, ובפזמון של מעוז צור ישועתי, בזה ודאי יש לתמוה אמאי לא הוזכר שם מצות הדלקת הנרות, דבזה ליכא כללא דדברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב. ועוד יש להעיר על דרך זו, דמאי דאמרינן דלא ניתנה ליכתב מצות הדלקת נרות במגילת תענית יש להעיר, דהרי

מגילת תענית מחולקת לשני חלקים. עיקר המגילה כתבה חנניה בן חזקיה בן גרון י" והיא הכתובה ארמית י", ואילו שאר המגילת תענית הכתובה בלה"ק הם של שאר תנאים אחרונים המבארים את המגילת תענית. ומדברי תוס' (ר"ה יט.)¹²³⁴⁵⁶⁷ משמע דרבי סידר את המגילת תענית ובימיו ניתנה ליכתב. וממילא מה שכתוב דבכ"ה בכסלו יום חנוכה תמניא יומין דלא למספר בהון, זה הוה מדברי ר"א בן חנניה בן חזקיה בן גוריון, אבל שאר הברייתא דקתני "כשנכנסו יוונים להיכל וכו'", נוסף ונסדר ע"י רבינו הקדוש ושאר תנאים שכבר נתנה המשנה ליכתב בימיהם, וא"כ הדרה קו' לדוכתיה אמאי לא פירש שם בהדיא מצות הדלקת נר חנוכה כ"א.

ושנה תמידא וחגא דשבועי'א ביחד ואח"כ פירשם בקיצור מלשון המשנה דהכא, אמנם א"צ לראי' למי שבא לעיין במגלה כסדר. ובתענית י"ב. מדוקדק כן בגמ' ואמר על לשון הארמית "וכתוב" במגילת תענית, ועל מתניתא דידה אמר התם "ותניא" במגילת תענית, ועיין עוד בהקדמה לספר מגילת תענית תרס"ח ירושלים, מהדורת ר' אברהם אליהו, שהאריך בכל זה. כ והגם דהתוס' איירי התם לענין "מן ריש ירחא דניסן עד תמניא ביה אתוקם תמידא דילא למספד". וזה הוא מגוף המגילה, יש לומר דכיון דהוא סידר את הברייתא הנוספת ס"ל לתוס' דהיה לו להשמיט זה מגוף המגילה. כ"א ועוד יש להוסיף ולהקשות, דעד כאן לא מצאנו דדברים שבע"פ יש בהם איסור שיאמר בכתב היינו רק בתורה שבעל פה שנתנה מסיני, דהיינו דברים שבעל פה שנתנה להם בסיני בגדרי התורה, והלכה למשה מסיני, וכדדרשינן (גיטין שם) קרא (שמות לד, כז) "כי על פי הדברים האלה". אבל מצות דרבנן שהם מצות חדשות.

יו ודוחק מאד לומר דכל התפלות נגורו אחר המגילת תענית או בגלל האיסור בלאומרה בכתב, דלא מצאנו שנוסח התפילה נתקנה בכתב. יח וכדאיתא בסוף מגילת תענית חודש אדר פרק י"ב, "ומי כתב מגילת תענית סיעתו של רבי אליעזר בן חנינא בן חזקיה בן גוריון כתבו מגילת תענית, ולמה כתבוה מפני שאין למודים בצרות ואין הצרות מצויות לבוא עליהם. אבל בזמן הזה שהם למודים בצרות והצרות באות עליהם. אם היו כל הימים דיו וכל האגמים קולמוסים וכל בני אדם לבלרין אינם מספיקים לכתוב הצרות הבאות עליהם בכל שנה ושנה, דבר אחר אין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל". יט לפי שאז דברו החכמים בלשון ארמית שהיו סמוכים לעולי הגולה כמו תרגום שבדניאל, וכן העיד יוסי בן יועזר בלשון רבו על איל קמצה דכן. ומתניתא דידה הוה מה שביארוהו תנאים האחרונים בלשון משנתם בארץ הצבי, כמ"ש הרמב"ם בפירושו ריש מס' תרומות. והעד על זה דבמנחות סה. דילג הש"ס על כל המשנה

יחדש דמעיקרא לא תיקנו הדלקת הנרות אלא שקבלום בני ישראל מעצמם, ואח"כ קבעום לחובה

ז. אשר על כן נראה לומר דלעולם כבר משנה הראשונה הדליקו בני ישראל את הנרות משום זכר לנס שאירע להם בפך השמן, אלא שלא היתה התקנה של חכמי ישראל כ, אלא דבני חשמונאי וכל ישראל מעצמם כג קיבלום עליהם ומדעתם בחרם ובאיסור יד שידליקו נרות, וכמו שכ' במגילת בית חשמונאי (שם),

דבראמא

שלא נתנה למשה מסיני אלא שחכמים תיקנום, אפשר שאין בזה איסור של דברים שבעל פה שאי אתה רשאי לאומרן בכתב.

והאמת דהסברא נותנת כך דבכהאי גוונא ליכא איסור כלל בכתיבה, דאי לאו הכי אם כן אמאי התירו לעצמם לכתוב "דלא להתענות ודלא למספד", ובחנוכה גופא שצריך לומר "הלל והודאה", והרי כל אלו דינים והלכות הם, ואינם סיפורים בעלמא, ואיזה טעם יש לחלק בין דברים הבאים לסמל את עצם היו"ט, לבין מצות נוספות, הרי בתרווייהו איכא איסור מה"ת לכתבו. אבל לפי"ד דבכל הדברים שחכמים חידשו ליכא בזה איסור כתיבה א"ש האין התירו לעצמם לכתוב דלא למספד ולהתענות.

כב וכן יש להוכיח נמי מדברי הגמ' (מגילה יד.) "תנו רבנן ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פתחו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה", ולא אמר אף הדלקת נר חנוכה, (ועיי"ש ברש"י) ולפי"ד א"ש דהדלקת נר חנוכה לא הוה הוספה שהוסיפו החכמים ונביאים, אלא שהוסיפו בני ישראל על עצמם.

כג ולפי"ז יומתק למה דווקא במצות הדלקת נר חנוכה שואלת הגמ' (שבת כג.) על נוסח הברכה דאשר קדשנו במצותיו וצונו "והיכן צונו", ולא על שאר מצות דרבנן. כיון דהאי מצוה אינו

"על כן קיימו בני חשמונאי הדין קיימא ואסרו הדין אסרא אינן ובני ישראל כולהן, להודעא לבני ישראל למעבד הדין תמניא יומין חדוא ויקר כיומי מועדיא דכתיבין באוריתא לאדלקא בהון וכו'". אלא דלאחר כמה שנים גזרו כן חכמי הדור וקבעוהו למצות זקנים מכאן ואילך כמו כל המצות דרבנן כה.

והשתא דאתינא להכא א"ש אמאי לא הוזכרה במגילת תענית, ובנוסח על הנסים, משום דמעיקרא לא הוה מצוה

דומה לכל המצות דרבנן שכל מקורה אינו מחמת תקנת חכמים אלא שבא מכח האיסור והחרם שהם הטילו על עצמם, ולכן מקשה בגמ' דהיכא שייך לומר "וצונו", כיון שהם קיבלום על עצמם. וצריך לומר דהגמ' מתרצת דמ"מ כיון שבסוף חז"ל הסכימו עם מנהגם וקבלתם וקבעוהו לדורות שוב שייך למימר על זה "וצונו". ואתא שפיר נמי מאי דקרי ליה מצות זקנים, כיון דהמצוה הוה בא ע"י מה שהתחילו להנהיג בו הזקנים מהדור הקודם ועי"ז קבעוהו חכמים אף לדורות הבאים.

כד ולפי"ז יש לנו לבאר ביאור היטיב את דברי הרש"י בר"ה יח: (הובאו דבריו לעיל) שכ' דע"י שנהגו בו המצות והחזיקו בו כשל תורה, דלסתם תקנה אין לו כח של תורה, אולם דבר המתקבל ע"י חרם ואיסור יש לו תוקף של תורה ממש. כה ואף יש להעמיס כן בדברי הרמב"ם (ה' חנוכה פ"ג ה"ג) שכ' "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהם נרות", וכי דייקת בדברי הרמב"ם תראה, דאילו היה רצונו לומר דמה שמדליקין בהם נרות הוא מחמת תקנת חכמים שבאותו הדור, היה לו לומר "ושיהיו מדליקין בו נרות", וכמו שכ' "שיהיו שמונת הימים האלו ימי שמחה והלל", ומזה שכ' הרמב"ם רק "ומדליקין בהם נרות"

דרבנן בהדלקת הנרות, אלא שהייתה קבלה לעצמם בלבד. ומה שנעשה מצות זקנים היה במשך הזמן שרצו לקבוע אותו להלכה קבעוהו ומנוהו כמצוה דרבנן.

דברי רבינו

יבאר לפי"ז מה שתקנו במצוה זו מהדרין ומהדרין מן המהדרין, כיון שעיקר המצוה בא ע"י מה שקבלום בני ישראל מעצמם

ח. ולפי"ז אתא שפיר מאד מה שמצאנו שתיקנו חכמינו ז"ל בהאי מצוה גדר מהדרין ומהדרין מן המהדרין

שלא מצאנו כהאי גוונא בשום מצוה, אבל לדברינו אתא שפיר, שגוף התקנה של החכמים באותו הדור היה רק שיהיו שמונת הימים האלו ימי שמחה והלל, ושיהא אסור בהספד ותענית, אלא דישראל מחבבין את המצוות והשתוקקו מעצמם לעשות זכר לנס שעשה עמהם הבורא יתברך, ומעצמם הדליקו נרות לפרסם הנס שנעשה בנרות המקדש^{יז}. ולכן התקינו חכמים במצוה זו גדר מהדרין ומהדרין מן המהדרין, כיון שכל מצוה זו התחילה כן ע"י הידור המצוה של בני ישראל^{יח}.

דברי רבינו

מילתא ד"הדליקו נרות בחצרות קדשין", והוא מה שכ' האבודרהם חנוכה ד"ה על הנסים שכ' "והדליקו נרות בחצרות קדשין ע"ש (יחזקאל כד, י) "הרבה העצים הדלק האש", וכיאר דבריו הוא דבקרא התם כתיב "הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו, והעמידה על גחליה רקח למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה תתם חלאתה". הרי ששריפת עצים והדלקת האש והעמידה על גחלים, מחממת ומתיכה את הטומאה. וא"כ זהו הכוונה בהדליקו נרות בחצרות קדשין, דהדלקת הנרות היתה הדלקה של ביעור הטומאה והתכתה מהקרבת הדבר אחר והעבודה זרה מרצפת העזרה, ולפי"ז אתא שפיר היטיב באופן נפלא הלשון בחצרות קדשין, דודאי דבר זה היה שיך בכל העזרה כולה.

כז ולפי"ז יש להוסיף עוד ולבאר מה שמצאנו שנחלקו בזה ב"ש וב"ה אם מוסיף והולך או פוחת והולך, שהוא דבר תמוה דכיון שקרוב לזמנם נתקן מצות הדלקת נר חנוכה, וא"כ היאך כבר נחלקו בגדרו. אבל לפי דברינו אתא שפיר, דכיון דכל מצות חכמים יסודם על מה שכבר נהגו כן כל ישראל מקודם, והיו כאלו שנהגו כדברי ב"ה והיו כאלו שנהגו כדברי ב"ש, לכן

משמע שאין זה תקנת חכמים אלא חיוב הוא שהם קיבלום על עצמם.

כו ולפי"ז יש לבאר עוד מה שאנו אומרים ב"על הנסים", "והדליקו נרות בחצרות קדשין", וכבר תמה הזרע יעקב על הלשון בחצרות קדשין, שהרי אין מדליקין אלא בהיכל ולא בחצרות קדשין והחתם סופר בדרשות עמוד ס"ד כתב שלא הדליקו בהיכל עצמו מפני שהיה מלא אז גילולים, ולכן הדליקו "בחצרות קדשין בעזרה", ועפי"ז מוסיף החתם סופר ליישב קושיית הב"י שמקשה דהנס היה רק ז' ימים, והיינו, מפני דאפי' על יום אחד שהיה להדליק היה די שמן רק אילו היו מדליקים בפנים בהיכל, ולא כשהדליקו בחוץ דאז צריך שמן יותר מפני הרוח ששולט ונושב בהאש, וזהו, "והדליקו נרות בחצרות קדשין" על כן "וקבעו שמונת ימי חנוכה וגו'".

אבל לפי"ד יש לומר דהדליקו נרות בחצרות קדשין לא קאי על הדלקת המנורה של ביהמ"ק, אלא על הנרות שהדליקו בני ישראל מעצמם, וזה לא היה בשנה אחרת כמו שקבעו על ההלל והודאה אלא שמיד כשראו בני ישראל שנעשה להם נס בהדלקת המנורה הדליקו הנרות מעצמם. (וכאן המקום לציין דבר פלא בפירושא דהאי

היוצ"מ:

דלעולם כבר הדליקו נרות בחנוכה מיד בשנה אחרת לנס עצמו, וכשקבעום להלל והודאה כבר הדליקו נרות. ^{אוצר החכמה} אלא דהלל והודאה הוא מצוה שתיקנו כן חכמים שבאותו הדור מיד. אבל הדלקת הנרות לא תיקנו כן, אלא שבני ישראל מעצמם גזרו לעשות כן. ואחר כמה

שנים שנהגו בהדלקת הנרות מעצמם, תיקנוהו חכמים להלכה את גדרי המצוה. ולכן לא מוזכר בברייתא בעל הניסים ובמעוז צור מצות הדלקת הנרות, כיון שמתייחסים שם רק על מה שנהגו באותו שנה שקבעום כהלל והודאה, ואז עדיין לא היה מצות ^{אוצר החכמה} הדלקת נרות אלא שמעצמם נהגו כן.

הדפוס 1734567

הדפוס 1734567

הדפוס 1734567

הדפוס 1734567

והולך, אלא שתקנו שימשיכו להדליק כמו שהדליקו עד עתה, ולכן פליגי בזה ב"ש וב"ה.

כשבאו חכמים ולקבוע את הדלקת הנרות למצוה לא קבעו בהדיא אם יהיה פוחת והולך או מוסיף